

Sofia Isus Barado

CÀTEDRA D'EDUCACIÓ I PATRIMONI IMMATERIAL DELS
PIRINEUS. UNIVERSITAT DE LLEIDA.

Titular del Departament de Pedagogia i Psicologia de la Universitat
de Lleida. Doctora en Ciències de l'Educació.

L'ós bru com a eina educativa

EDITORIAL | POLÈMICA | NATURA | L'ÓS

Un èxit a mitges

Vint-i-cinc anys després de l'inici del projecte Piroso-Life es pot dir que, en alguns dels seus apartats ha estat un èxit aclaparador, i en altres un gran fracàs. L'any 1996 es va posar en marxa, sota el paraigua del Projecte Life de la Unió Europea i amb la col·laboració de França, Andorra, Espanya i les comunitats fronteres, un projecte que tenia com a objectiu recuperar una població viable de plantígrads al Pirineu –que aquell any s'havien declarat extingits de la serralada– amb la reintroducció d'exemplars procedents d'Eslovènia. Alhora que es coneixia i consolidava genèticament la nova població d'ossos calia demostrar també que era possible un risc “zero” d'atacs contra la ramaderia i l'apicultura. El risc zero no existeix i, tot i que, per la banda espanyola els atacs han estat molt menors que per la francesa, s'ha produït un estat d'opinió cada cop més desfavorable a la nova població de plantígrads del Pirineu, la qual s'ha vist refermada per l'agressivitat de dos exemplars, Goiat i Cachou, que han reforçat diverses teories –més o menys creïbles– sobre la impossibilitat de transportar exemplars d'un hàbitat a un altre. Les pressions d'uns ramaders que veuen perillar els escassos beneficis de l'activitat extensiva amb la implementació de mesures de protecció que han tingut efecte sobre unes autoritats locals cada cop més refractàries a un projecte, finalitzar l'any 2019, que hauria pogut ser una bona oportunitat per fer compatible una població viable d'ossos amb una activitat humana d'explotació de la muntanya. Existeixen atavismes culturals –la terra és dels humans–, interessos ocults i legítimes reivindicacions que posen moltes dificultats a l'execució d'un projecte que hauria de suposar una millora de la diversitat ecològica del Pirineu i, de retruc, una millora dels seus atractius turístics, com ja passa a Astúries, on l'observació d'exemplars ha esdevingut una activitat important per atreure visitants i complementar els ingressos de la ramaderia tradicional. Cal, en primer lloc, un gran exercici de bona fe per totes les parts afectades, l'acceptació que sense diners per a les compensacions no és possible reintroduir els predadors i que, en realitat, el risc zero d'atacs no existeix però seria compatible amb l'economia local si es compensa de forma adequada els perjudicats directes. ■

Edita Diari Segre SLU **President** Robert Serentill Utgés **Director Executiu** Juan Cal Sánchez **Director de Redacció** Santiago Costa Miranda **Subdirectora** Glòria Farré Lorente **Consell de Redacció** Roser Banyeres, Carles Díaz Perera, Marta Planes. **En aquest número col·laboren:** Ivan Afonso, Sofia Isús, Xavier Ribera, Santiago Costa, Marta Bisbal, Jordi Antas, Marta Planes, Jaume Pont, Lorenzo Plana, Marisa Torres. **Disseny** Miquel Àngel Poch **Impressió** Lerigraf, C. Premsa, 2 – Alcolegete DL L-1771-2015 **Periodicitat** mensual.

Ha mort l'ós Cachou. I aquesta notícia arriba a les llars a través dels mitjans, mentre totes les nenes i nens estan confinats a casa. A la llar de la Maria els pares estan tristos per la desaparició d'un exemplar d'una espècie en perill d'extinció. A la llar de Pau treuen una ampolla de cava de la nevera per celebrar que per fi s'han deslliurat del que consideren el seu enemic.

Quina actitud és la més educativa? Què viuen els infants de la família de Maria? I els de la casa d'en Pau? En ambdues situacions hi ha darrere uns valors, una manera d'entendre el món i se'n deriva unes accions diferents. Les dues situacions són potencialment educatives.

Als infants se'ls pot explicar moltes coses, però ells capten i analitzen els valors, els sentiments i les vivències de la família i de l'escola. Ja arribarà el moment, en la seva adolescència, en què posaran a la balança aquests valors viscuts en família i/o escola i decidiran quin model volen emprendre a la seva vida: continuïtat o rebel·lia, compromís o deixar fer.

Arribat aquest punt cal fer-se unes quantes preguntes: què vol dir educar?, on són els límits entre adoctrinar i transmetre valors?, només s'eduquen les nenes i nens?, qui educa els adults?

Des de l'etimologia educar pot venir d'*educare* que vol dir *formar, instruir*, amb la concepció de fora cap a dins. És la transmissió de coneixements i valors. Els adults eduquen els infants i es pot, fins i tot, arribar al pin parental.

Però també pot venir d'*educere*, que vol dir *treure, extreure*, pensant més de dins cap a fora. És confiar en els infants i extreure el millor de cada un d'ells. És el que Montaigne en deia el cap ben fet, no tan ben ple. En aquest model educa tota la comunitat educativa, de vegades els infants eduquen els adults.

Des del punt de vista de la transmissió de coneixements, quan parlem de l'ós bru a les escoles se'ns acusa d'adoctrinament. En els materials educatius de les maletes pedagògiques de l'ós bru que hem fet en el projecte PirosoLife, a algú li pot semblar imposició d'uns valors per sobre d'uns altres. Les activitats que preparem per a les escoles estan dissenyades perquè els infants puguin debratar, discutir, tant en l'àmbit intel·lectual, amb

argumentacions i coneixements científics, com en l'àmbit emocional, reconeixent i gestionant les seves emocions i les dels altres. Per això sempre utilitzem els jocs, les activitats lúdiques, que permeten gestionar les emocions mentre es van adquirint els coneixements.

Per sort a les aules i a les famílies no existeix el pensament únic. La comunitat educativa, professorat, família, entorn proper, tenen diferents punts de vista i la Maria i en Pau descobriren que pensen diferent. I eixemplaran la seva visió del món i construiran el seu sistema de valors i el discutiran.

Per això quan presentem els materials de les maletes parlem de l'espai compartit, de la cultura, del patrimoni, de l'hàbitat pirinenc. L'ós bru (o qualsevol altre animal) és l'excusa per aprendre coneixements i actituds. A viure i a conèixer. No sigui que després d'aquests infants que ara estan a l'escola i que d'aquí a uns anys seran els que decidiran que fem amb els nostres ossos i amb els boscos i amb l'aigua i amb els coronavirus preguin les seves decisions des de la ignorància o des del ressentiment.

O potser caldrà que algú eduqui els adults i que els infants i joves ens facin reflexionar del fet que anem errats en el model de vida que hem adoptat? Alguna adolescent ja ho està fent.

Tenim suficients indicadors per adonar-nos que no anem bé. Que els humans ens hem considerat el centre de la creació, destruint tots els equilibris i posant en perill la nostra pròpia supervivència i la biodiversitat. Fins a considerar l'ós bru l'enemic a combatre.

Els disset ODS de l'ONU ens marquen el camí. Fins ara no n'hem fet cas. I en temps del coronavirus encara estem més preocupats perquè aprenguin anàlisi gramatical i operacions de càlcul que analitzar què ens passa com a espècie i què hem d'aprendre de la pandèmia. Podem ensenyar als nostres infants i adults a saber utilitzar el confinament per cuidar més el llenguatge entre la família, per comunicar-nos millor tot aprenent gramàtica, per aprendre matemàtiques i estadística que ajudin a comprendre per què ens hem de quedar a casa, i ciències naturals perquè els nostres científics trobin medicaments i vacunes i ciències socials per fer un sistema econòmic viable i més just. ■

MARTA BISBAL

'Kosmos'. Fotogrames del vídeo Kosmos (2017), un treball fotogràfic sobre la llum i les ombres.

Un conflicto ancestral

SANTIAGO COSTA

DIRECTOR DE REDACCIÓ DE SEGRE

Cuenta el ingeniero Lluís Maria Vidal i Carreras, uno de los grandes pireneístas, que cuando en 1896 acometían la primera ascensión a la Pica d'Estats quedaron asombrados ante una "escopetada" de pastores franceses que defendían a tiros las 500 ovejas que tenían en el Prat de Sotlló de los osos que rondaban por la zona. Ha pasado más de un siglo pero seguimos igual, aunque los ganaderos y cazadores franceses se han mostrado más contundentes que los de este lado porque al menos dos osas, Melba y Canelle, han caído víctimas de sus disparos desde que arrancó la repoblación. Pero la gran diferencia es que en el siglo XIX estábamos en un conflicto que podríamos considerar "natural", mientras que el de ahora es claramente político, desde el momento en que hay una decisión en 1996 de las autoridades comunitarias, refrendadas por las estatales y autonómicas, para repoblar el oso en el Pirineo al considerarse extinguido. La iniciativa, generosamente dotada por la UE, contó con el apoyo entusiasta de los ecologistas y de las autoridades estatales y autonómicas deslumbradas ante la lluvia de millones y los cantos de sirena de inversiones para promocionar escuelas de naturaleza, centros de interpretación y

un nuevo turismo en torno al oso que a este lado de la frontera sigue sin aparecer. Desde el primer momento hubo un importante rechazo de ganaderos, cazadores, empresarios turísticos y algunos alcaldes de la zona que se quejaban de no haber sido consultados y advertían del peligro de supervivencia de sus respectivos sectores. En Francia hubo reacciones airadas y dos eurodiputados ecologistas fueron retenidos en el valle del Aspe, mientras se sucedían las manifestaciones que no frenaron la repoblación, aunque sí consiguieron inversiones e incluso las ayudas iniciales por el ganado perdido fueron hasta un 33 por ciento superiores a las que se pagaron en España. Aquí, incluso los biólogos del programa de la Generalitat admiten que no hubo debate previo, que las inversiones se destinaron al seguimiento de los animales y que las compensaciones fueron inferiores.

Ha habido falta de comunicación para que el territorio pudiera decir la suya, tal vez porque las comarcas afectadas que representan el 12 por ciento del territorio catalán solo suponen el 0,2 de su población, pero también razones sociológicas y económicas que explican la oposición al oso. El sociólogo altoaragonés José Ángel Bergua distingue entre el contrato natural y el territori-

al a la hora de posicionarse sobre la repoblación ursina en las comarcas pirenaicas. El primer contrato alude a la relación entre el hombre y los animales y entronca con corrientes filosóficas como el totemismo o el naturalismo y el animismo, según la consideración de si los animales tienen alma, alguna forma de intelecto y libre albedrío o bien sí, como sostenía Descartes, son "como máquinas que responden a estímulos físicos". Siguiendo a los primeros se defiende al oso por "su carácter tímido" o porque su conservación "puede ser índice del grado de civilización de una sociedad", como se dice en el Manifiesto en defensa del oso, mientras que los segundos, que separan la humanidad de la animalidad, dividen entre amigos y enemigos, entre animales domésticos y "bestias", y el oso, como el lobo, tanto en las leyendas tradicionales como en la consideración popular siempre ha figurado en la segunda categoría. Por lo que respecta al contrato territorial estamos ante la resistencia de zonas rurales y alejadas ante unas decisiones que llegan desde la metrópoli, sin haber contado con los valles, que desde la Edad Media (Passerie de Cominges) tienen tejidas sus propias alianzas bien para defenderse del banditaje, de las guerras de religión o del mismo papel intervencionis-

No és l'ós Yogui, és un depredador

XAVIER RIBERA I JORDANA
RAMADERIA EXTENSIVA ASAJA LLEIDA

Quant la realitat supera la fàbula, tots estem consternats que el remei abans que la solució és la que tenim davant els nostres ulls amb el greu descontrol de la fauna salvatge amb el país que vivim és evident que a les nostres comarques de muntanya el greuge és major atesa la improvisació amb la reintroducció de l'ós bru.

Quan les administracions decideixen la reintroducció de l'ós bru els paràmetres productius del nostre territori es veu totalment advocat a una situació de subsistència que res ha tornat a ser igual des de llavors.

Els atacs dels ossos als nostres ramats extensius a les comarques de muntanya s'està convertint en habitual i passa a formar part d'un teixit molt complex de subsistència que a hores d'ara farà molt complicat que generacions futures de ramaders s'incrementin i es puguin mantenir a causa dels continus atacs per part dels ossos.

Els ramaders, en aquest moment, tenim por, tant pels nostres ramats com per nosaltres mateixos a l'hora de pujar a les muntanyes al no saber quin dels ossos amb llibertat ens trobarem.

Goiat, Cachou i un llarg etcètera fins a, segons l'administració, 46 exemplars i que per molts de nosaltres molts més, és evident que la convivència fauna salvatge i ramaderia extensiva ara per ara és impossible i no pot continuar amb aquests nivells de desgavell i de situacions enfrontades de ramaderia vers administració. Hem de tenir seguretat de poder accedir a les muntanyes i no d'estar preocupats de quin animal de més de 450 kg i prop de dos metres ens sortirà de qualsevol lloc i quina defensa tindrem. És evident que el veritable culpable d'aquesta situació no és l'ós sinó aquell que assegut des d'un despatx a Barcelona decideix portar a l'extermini una feina ancestral com és la ramaderia extensiva d'aquest país.

L'ós no entén de fronteres sinó d'espais per on passeja tranquil·lament i protegit per una administració més confabulada amb entitats ecologistes que no amb els veritables mantenidors del territori com som els pagesos i ramaders de les comarques del Pirineu.

Des de la sectorial de comarques de muntanya d'ASAJA de Lleida tornem a dir i ens referim que la convivència amb l'ós bru és inviable i que si volem que els nostres joves es continuïn quedant al territori i evitar el despoblament rural han de poder portar a terme la feina de la ramaderia extensiva sense por de pujar a les muntanyes del Pirineu. ■

Un moment sí, més temps no. L'autora qüestiona la dinàmica reguladora que condiciona l'experiència de deambular per Montserrat.

La gestió de l'ós des de l'administració

IVAN AFONSO JORDANA

RESPONSABLE DE MEDI NATURAL DEL CONSELH GENERAU D'ARAN

ta de la nación o del Estado, que significativamente siempre se crean desde las ciudades.

Por último, hay una consideración económica en la oposición pirenaica a la repoblación del oso y es que una de las partes considera imposible la convivencia de la ganadería extensiva y la presencia de estos animales. Y no solo por el número de animales muertos, aunque el impacto en los últimos veranos ha ido *in crescendo* gracias a Goiat y Cachou, sino por el incremento de costes que representa para un sector con rentabilidades muy ajustadas. Todas las medidas recomendadas por la Generalitat: cercados, agrupación de rebaños, más pastores y mastines..., suponen un incremento de costes frente al modelo tradicional. Si a esto añaden los ganaderos las complicaciones de tener que pasar noches vigilando o las pérdidas por las víctimas del oso no siempre compensadas se pueden entender sus reticencias. Y conviene recordar que el retroceso de la ganadería, de la que evidentemente no se puede culpar al oso, es uno de los factores claves del deterioro medioambiental del Pirineo, tanto por lo que respecta a su despoblación como a la deforestación y proliferación de plagas o nuevas especies. De momento, parece una convivencia imposible y no será fácil que se arregle en los próximos años el conflicto que arrastramos durante siglos. ■

MARTA BISBAL

El nombre d'ossos al Pirineu s'ha doblat durant els darrers 10 anys i, per primer cop en dècades, la població supera el mig centenar d'exemplars. Paral·lelament, el nombre de danys causats per l'ós a ramats i arnes ha arribat als 431 (2019), amb una distribució territorial molt irregular (el 84% han estat a França).

I regularment apareixen casuístiques associades a l'augment de la població, com els ossos conflictius (Goiat i Cachou) i els cadells orfes (3 els darrers 5 anys). Tot plegat posa les administracions en tensió contínua i les obliga a un aprenentatge accelerat i a adaptar-se als nous escenaris amb recursos molt limitats.

A diferència d'altres espècies protegides, la gestió de l'ós té la complexitat afegida de captar els focus mediàtics, fet que la converteix en baluard dels conservacionistes i en diana dels sectors ramaders més actius. S'espera que les administracions arbitrin en un conflicte quan elles mateixes estan condicionades, tant per la voluntat política que intenten mantenir com per l'obligació legal –no sempre coincidents amb la primera–, com per altres casuístiques internes: recursos limitats, divisions entre departaments, farragosos procediments de control administratiu, etc.

Malgrat tot, el sil·logisme que es va acceptant (per gust o per imperatiu legal) és que cal tenir una població viable, i que això passa per mantenir el conflicte per sota d'un llindar tolerable. Per tant, la gestió de l'ós al Pirineu actual consisteix en primer lloc en una política ramadera específica per a les zones afectades. Personalment considero que el millor indicador de conflictivitat és el nombre d'atacs anuals més que el nombre d'ossos. Ja s'ha vist que 1 o 2 ossos poden fer més mal que 40, o que, en funció de la gestió ramadera, el nombre d'atacs pot desaparèixer.

Algunes accions de suport a la ramaderia s'han començat a implementar entre el 2015 i el 2019 en el marc del projecte Piroslife, que va acabar l'octubre passat. Podeu trobar un resum de les accions d'aquest programa en l'informe Layman <https://piroslife.cat/publicat-linforme-layman>, on es constata que la meitat dels recursos es van invertir en mesures ramaderes; protecció de ramats, instal·lacions apícoles, adequació d'infraestructures de muntanya i altres.

Protecció de ramats i arnes

Aplicar mesures de protecció implica esforç i temps d'adaptació, tant per a l'administració com per als ramaders, ja que s'han d'agrupar ramats de diferents propietaris que abans podien péixer disgregats o mantenir-los sota vigilància permanent d'un pastor, i apletar i protegir-los (tancats elèctrics, gossos) a la nit, la qual cosa pot implicar pèrdua de productivitat i problemes sanitaris. Malgrat tot, és un sistema de gestió comú al Pirineu i ja era utilitzat abans del Piroslife. A finals del Life es finançava la vigilància de 5.752 caps reproductors d'oví i cabrum, mentre que gairebé el doble ho feien per iniciativa pròpia (ramats forans transhumants) també dins la zona amb presència d'ós. La probabilitat d'un dany per atac en aquests ramats (0,15) és 7,6 vegades inferior que en un ramat sense protecció (1,14).

La impossibilitat d'aplicar mesures anàlogues al bestiar oví en el bestiar gros dificulta la gestió, com ho han evidenciat casos com els de Goiat o Cachou. A l'Aran s'han aplicat mesures d'avertiment físic que no han estat efectives. En el cas de Cachou, quan es van aplicar mesures d'avertiment química es van aturar els atacs, però la seva mort no ha permès verificar que hagin funcionat. En aquest sentit s'han aprovat en l'àmbit estatal protocols que permeten actuar automàticament en aquests casos.

Quant a l'apicultura, durant la darrera fase del projecte s'han protegit 39 assentaments d'un total de 70 instal·lacions en la zona d'ós. L'especialitza-

ció d'alguns exemplars a aquest recurs, ha fet que els tancaments hagin esdevingut més sòlids. S'han complementat els tancats elèctrics amb malles semirígides verticals i rígides arran de terra per evitar l'excavació de túnels.

Programa de mediació social

Engegat el 2019 i encara vigent, s'està gestant una taula de diàleg entre ramaders i administracions que ha arrencat amb un ventall extens d'entrevistes i sessions presencials per debatre, analitzar altres experiències i recollir propostes per intentar implementar-les amb la participació d'experts externs.

El coneixement de la població d'ossos

Una part important de la gestió d'una espècie en perill és conèixer-ne la població i l'evolució, així com identificar problemàtiques i possibles millores. Les tècniques són variades: recopilació d'indicis oportunistes (observacions espontànies, assistència a atacs) i sistemàtics o planificats (trampes fotogràfiques i de pèl per a la identificació genètica, seguiment GPS), i requereixen una estreta coordinació interadministrativa. La distribució detallada permet definir les zones amb presència permanent d'ossos i altres amb presència ocasional. L'elevat nombre d'indicis i mostres recollides anualment (2.004 l'any 2020), els diferents laboratoris implicats i l'impuls administratiu han desembocat en l'impuls del projecte de cooperació internacional LoupO (també inclou tractament de les mostres de llop) que vol millorar la coordinació i les tècniques de prospecció, gestió i obtenció de resultats de les mostres genètiques obtingudes.

La captura d'exemplars per al seguiment GPS és una altra font de coneixement i control de la població, pràcticament preceptiva en el cas d'ossos conflictius i exemplars desplaçats. En el cas de Goiat i Cachou, han permès constatar els danys causats en eugues, acotar-los a aquests individus concrets i avaluar l'eficàcia de les mesures de condicionament aversiu aplicades.

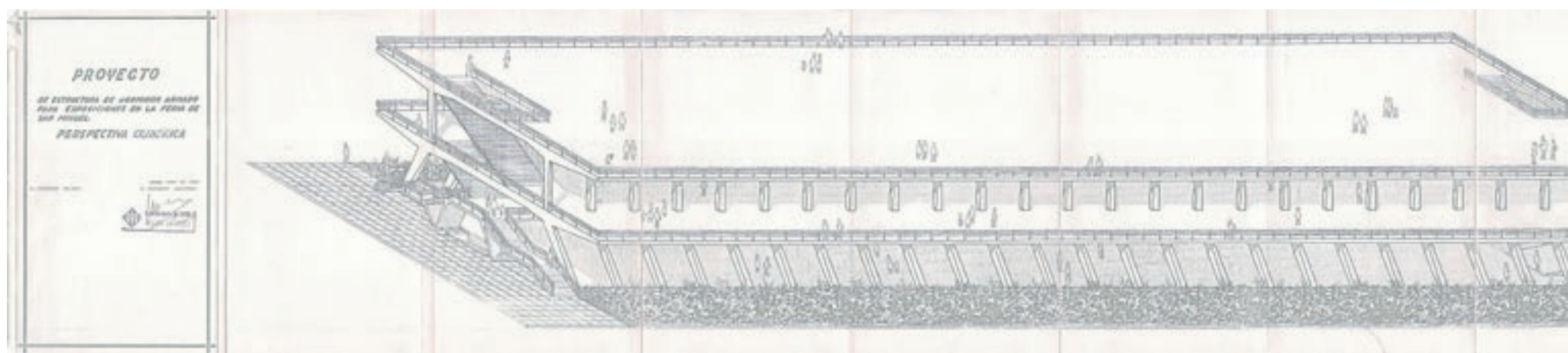
Comunicació, educació i sensibilització social

Accions en escoles per a nens de Primària orientades a explicar la importància de la cohabitació amb l'ós i plantejar la problemàtica de manera entenedora. També s'han elaborat materials divulgatius per a diferents sectors: ramaderia, caçadors, turistes... i realitzat jornades explicatives i tallers temàtics.

Millores de cara al futur

D'acord amb l'experiència acumulada, és evident que cal una continuïtat de les mesures que s'han mostrat més efectives, així com implementar-ne de noves:

- Consolidar la taula de mediació i participació social, fer-la permanent i, tal vegada, ampliar-la a d'altres sectors.
- Gestió adaptativa de les mesures de protecció de l'activitat primària. Continuïtat i ampliació de la protecció de cabres i ovelles, expansió dels tancats apícoles d'alta eficàcia.
- Monitoratge del bestiar gros. Adquisició de collars GPS i altres tecnologies per conèixer les interaccions amb els depredadors.
- Mesures de caràcter econòmic:
 - Revisió i anivellament amb altres territoris dels preus de les indemnitzacions.
 - Habilitar ajuts per contrarestar les pèrdues de productivitat ramadera (bestiar desaparegut, dificultats de gestió afegides...) en zones amb grans carnívors.
- Intensificar intervencions directes, amb caràcter preventiu: dissuasió, captura i seguiment d'exemplars...
- Continuar amb les mesures educatives i de sensibilització i ampliar-les territorialment. ■

Palau de Vidre. Projecte de l'estructura de formigó, l'abril del 1964. Arxiu Municipal de Lleida.

MARTA BISBAL

Postal dels Camps Elisis. Instal·lació Palau de Vidre? (2019)

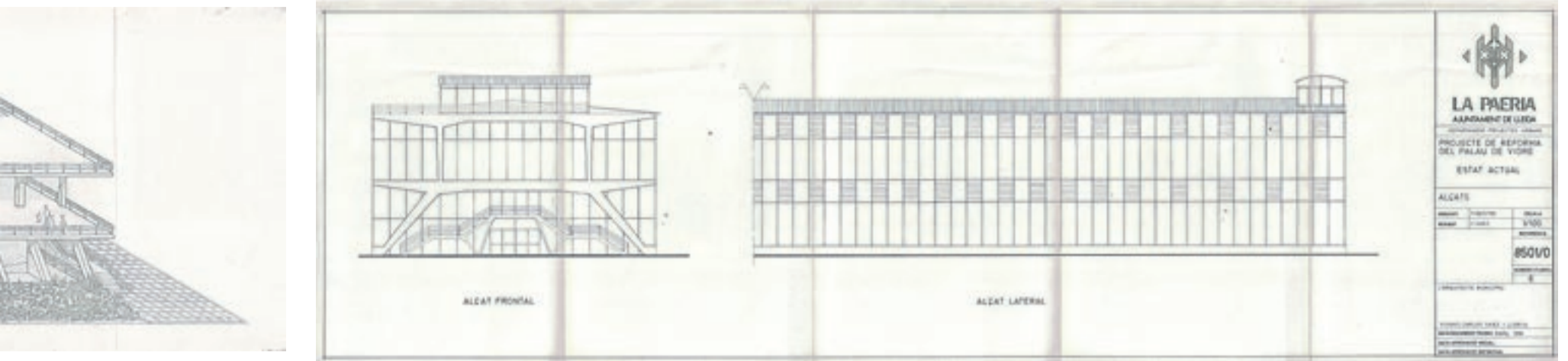
Marta Bisbal
(Lleida, 1974)
ARTISTA VISUAL

A diferència de la immediatesa a la qual ens té acostumada la pràctica fotogràfica actual, Marta Bisbal entén el llenguatge fotogràfic com un espai pausat, lent i de mirada contemplativa. Una aproximació a l'entorn més proper que, mitjançant moviments mínims dels diferents elements amb què treballa –arquitectura, llum, experiències espacials– li permeten prendre consciència de la realitat, el present, i els límits que aquests espais su-

posen. Moviments i gestos de baix relleu –en alguns casos inadvertits– que fiquen en dubte el mateix mitjà fotogràfic, la percepció humana i el mateix acte de mirar. D'aquesta manera, en els seus projectes recents funcionen primordialment com a assajos conceptuals entorn del registre fotogràfic l'estat conscient dels entorns i l'exploració dels espais vitals. Constructes que cohabituen des del marge de la mirada i des de la invisibilitat com a matèria primera. ■

Decrepitud. El 2014 una estructura metàl·lica va substituir les deteriorades.

Palau de Vidre. Plànol del projecte de reforma, el març del 1984. Arxiu Municipal de Lleida.

MARTA BISBAL

Els murs de contenció de Carlota Gurt

Carlota Gurt
Cavalcarem tota la nit
Proa, p. 192.

MARISA TORRES BADIA

Tretze relats amb un fil conductor comú: la dona, l'opressió de l'establert i la recerca del jo interior

L'autora de *Cavalcarem tota la nit* (Premi Mercè Rodoreda de relats 2019), Carlota Gurt (Barcelona, 1976), ha trepitjat amb força el panorama actual de les lletres catalanes. Ho certifica amb escriu aquest recull de contes on fa palesa una voluntat imperiosa de trencar barreres, de rompre els murs de contenció que fan de l'ésser humà un veritable presoner de les seves circumstàncies.

Amb un títol que rememora un text de Rilke, Gurt ofereix al lector tretze relats arrelats a històries quotidianes protagonitzades per dones que lluiten per trobar el seu jo més profund. Perquè “quan el pantà està massa ple –ens diu la narradora– el pantà rebenta i hom pot sortir-ne ferit”. Tota una declaració d'intencions que amaga una recerca ontològica i una elegia a la llibertat, ja sigui trencant lligams existencials o bussejant en el mar procel·lós de l'ésser humà.

Cal precisar, d'altra banda, que tots els contes de Gurt amaguen un dens reducte d'erudició, de versatilitat i ironia de vegades subtil i d'altres obertament ferotge. *Cavalcarem tota la nit* és “avançar a les fosques cap a unes fronteres que semblen inabastables i no tenir por de combatre la foscor que portem dins”, en un *tour de force* que comporta una veritable dissecció de l'individu.

La deriva per on avancen aquests relats –sobretot *Les comportes*, *L'estiu etern*, *La terra no em gronxa*, *El dia de l'alliberament*, *Un món sense balances* i *Com si fossis immortal*–, tot i tenir un fil conductor comú, la dona i l'opressió de l'establert, varien en intensitat. El lector pot trobar-hi des de captivadores narracions amb un imaginari de tall oníric i simbòlic, amb “la mar” i “el cavall” com a leitmotiv, a moments en què el bisturí narratiu de Gurt frega una brutalitat que recorda el “realisme brut” de Carver o Lucia Berlin: “Ella imagina –llegim– el bolquet descarregant el cadàver sobre una pila de cavalls morts, amb les genives blaves i els ventres inflats, sobre un toll de líquids de cossos en descomposició.” Moments com aquest, però, s'obren tot sovint a la hilaritat i la sorpresa trencadora (*Bèsties carnívores*), tot provocant un efecte catàrtic que dona treva al lector mitjançant la utilització d'una subtilíssima ironia o falques de complicitat.

Meritòria resulta també la construcció d'uns personatges que es debaten entre el deure social i el plaer personal. El lector, seduït irremissiblement, sent bategar la versemblança d'un món travessat per la tragèdia personal i on les protagonistes no fan mai cap pas enrere: La seva divisa és prou clara: “Cavalcar, cavalcar, cavalcar, tot el dia, tota la nit, tot el dia. Ja ho deia el poeta.” Així, des del fons mateix de la turbulència emocional de les protagonistes, l'autora va filant esmolades reflexions sobre la mediocritat social, la parella i les atraccions afectives, els convencionalismes i, per descomptat, els torbadors desgavells que sacsegen l'ànima.

Però si en alguna cosa excel·leix aquest recull és en l'acurat llenguatge i la seva voluntat d'estil. La feina com a traductora de Gurt (Peter Handke, David Safier, Sara Lark o Joachim Meyerhoff) es fa notar en no pocs passatges. La nostra autora és capaç d'acaronar la paraula i dur-la per camins sense dretura, combinant alhora la frescor lingüística de l'oralitat en els diàlegs amb tocs d'un lirisme enlluernador: “El mar que porto a dins se'm desborda entre les pestanyes.”

D'aquesta manera, sempre de la mà d'una brillantor expressiva poc discutible, Carlota Gurt crea un món decididament vindicatiu de la dona moderna. No va ser casual que en el seu discurs d'agraïment de la nit de Santa Llúcia l'autora recordés l'assaig de Virginia Woolf *Una cambra pròpia*. Potser *Cavalcarem tota la nit* seria justament això: la presentació d'un conjunt de vides, complex i divers, en veu d'una dona que ha trobat la seva pròpia cambra. ■

'Transgressions'. Fotograma del vídeo *Transgressions* (2019), projecte que busca la lentitud i la durada com a forma de resistència.

Las ventajas del infinito

Antònia Vicens

Si no dius fort el meu nom em condemnes per sempre
Pagès editors, 77 p.

LORENZO PLANA

Una selecció personal de poemes donde la autora mallorquina ofrece un trayecto poético entre la imaginación y la experiencia

En esta original muestra antològica, la variedad de enfoques que utiliza Antònia Vicens (Santanyí, Mallorca, 1941), el juego de equilibrio entre el fragor de lo imaginado y el peso de lo vivido, el trato fragmentario e intuitivo de sus versos, no consiguen sin embargo ocultarnos la intensa y sobrecogedora raigambre procedente del mundo poético de Baudelaire. Como recalca Jaume Pont en su nítido prólogo, Novalis afirmó: “Buscamos por todas partes el Absoluto, y sólo encontramos cosas.” Eso nos lleva a pensar que “el sentido sagrado y atávico de la existencia recuerda el ámbito telúrico de los pequeños objetos”. Así, en este marco de lo pequeño sentimental que lo llena todo de magia, cabe sopesar lo que nos parece la esencia del libro: un grito contra la enfermedad moral, un excelente ejercicio de lapidaria ironía. ¿Dónde está, pues, la diferencia esencial con Baudelaire? El poeta francés probablemente ya buscaba con deliberación la enfermedad moral de algún modo, mediante el fantástico mecanismo de la precisión de la belleza... Pero Antònia Vicens se encuentra ya de vuelta de la trampa, de la grieta del creador de *Las flores del mal*. “Llegar al fondo de lo desconocido

para encontrar lo nuevo” es el lema famoso; pero nos damos cuenta que, en Vicens, el infinito no busca en una línea recta desahogada: como en las aporías de Zenón, su infinito cede una y otra vez en la dinámica filosófica, hundiéndose en el estanque de la memoria y todo lo que ésta representa. Entonces, ella valora el mar, el viaje, el paso del tiempo, la muerte... Estos elementos, centrales todos ellos, quedan atrapados en su obra en una suerte de cotidianidad telúrica en la que el amor y la muerte –con el mar como principio recurrente– tejen la moralidad de una familia situada entre la veneración por los libros y una larvada bondad. Un mundo visionario nos va atrapando sin remisión. Se trata, pues, de un infinito que indaga en el ayer. Si la Naturaleza es parte de nosotros, si justamente es en la infancia cuando tal Naturaleza y la propia Humanidad obran el milagro de fundirse en el corazón del niño, ¿por qué duele tanto recordarlo? ¿Por qué, si somos sinceros, nos decantamos por el latido de la pérdida antes que por la plena celebración? Es probable que sea porque acarreamos consustancialmente un misterio demencial y maravilloso al mismo tiempo. Se trata de saber digerir ese misterio. Antònia Vicens encuentra la clave de su singladura en la propia libertad de su labor formal, en la naturalidad de su arquitectura verbal, tendente a cierta asimetría en las metáforas, a una dislocación conceptual, en fin, que nos devuelve al magma primigenio. Y ese es uno de sus activos más personales: sorpresiva, inmersa en un pequeño universo de recuerdos, su discurso es compacto y se lee con fluidez, imantado sobre todo por sus característicos relámpagos expresivos y esas piruetas del lenguaje que buscan el infinito de otra manera: como si la infancia perdurase en el poema y su recreación. ■

El principi de la perplexitat

Josep M. Sala-Valldaura

Trencadís amb mar al fons

Ajuntament de Barcelona/Biblioteca Secreta,
p. 188.

JAUME PONT

Cultura i memòria personal: un recull de cròniques viatgeres per la Mediterrània datades entre 1969 i 1984

Des dels seus inicis poètics, amb llibres com *Mitoclàstica* i *Tot extrem voler* (1977), a *Coordenades* (2018), l'escriptura de Josep M. Sala-Valldaura –autor d'una obra abundantment premiada que aixopluga poesia, narrativa, assaig i crítica literària– s'ha mogut sempre pel principi de la perplexitat, de l'estupefacció davant allò “altre” i “els altres”. Aquesta ha estat una de les seves divises i també un dels seus estímuls més preuats: l'assumpció de la cultura pròpia com un repte que comença quan fas teva o tractes de fer teva l'alteritat des de la discordança i la diferència.

Amb una prosa exemplar, precisa i alhora abonada per rampells poètics inoblidables, aquest *Trencadís amb mar al fons* és un suggestiu mirall que ens invita a capbussar-nos-hi tant des del vessant individual com el col·lectiu. Escrit amb la ironia que el caracteritza, de vegades contemplativa i bonhomiosa, d'altres oberta al sarcasme o l'acidesa d'un humor intel·ligentment corrosiu, l'autor s'apropa a la seva *memorabilia* mitjançant un recull de cròniques viatgeres datades entre 1969 –a l'ombra de

l'esperit *hippie-beatnik* i del maig francès– i 1984. No cal dir que la distància en l'espai i en el temps permet a Sala-Valldaura l'adopció d'un punt de vista de vegades meditatiu, d'altres satíric o descregut, sense oblidar mai aquell vessant crític que ens descobreix sota la turística “postal de l'oasi” la crua realitat dels barris sotjats per la misèria. No ha d'estranyar, doncs, que es faci tan present en aquest llibre la mirada del moralista que fa del dubte, la contradicció i la paradoxa la seva argumentació més pregona, des del convenciment, és clar, que els moralistes o són mesuradament incrèduls, escèptics de mena, o no passen de ser veritables babaus. Per això mateix, a *Trencadís* s'addueix tan sovint la mirada distanciada, i a cops desencantada amb els avatars de la vida, d'un autor extremament sensible amb les paradoxes, com diria Balzac, de la *comédie humaine*.

Però a *Trencadís* la veritable protagonista no és altra que la Mediterrània i les seves terres, la seva mar i el seu gresol divers de cultures, de Barcelona fins a l'Orient Mitjà: Macedònia, Egipte, Síria, Turquia, l'Iraq, el Kurdistan... Sala-Valldaura, professor al llarg d'un any a Bagdad, s'hi emmiralla des de la ferma consciència que només així serà possible retornar a l'origen. Una Mediterrània la seva, cal subratllar-ho, allunyada tant de l'empremta noucentista com de l'actitud postmoderna. Si més no, com a escriptor de la generació del setanta, aquestes tesselles viatgeres *est enllà* –en una tessitura semblant a la d'escriptors com Josep Piera– afirmen la memòria generacional, i alhora la rebel·lia, d'una joventut a la descoberta d'una identitat reduïda durant molts anys a les catacumbes de l'autoritarisme o la resignació forçada.

Així, doncs, el trencadís o mosaic que ens apropa el nostre autor gaudeix de la idea de la diversitat i de la

unitat. Miscel·lani per estructura, aplega episodis pintorescos i reflexions profundes al costat d'altres de curioses o clarament decantades cap a l'humor. L'argumentació del viatge, però, plana per tot el llibre. I val a dir que ho fa des d'una orientació no gens complaent, fugint alhora de l'esnobisme culturalista i del “gregarisme toix dels éssers humans”, avesats tantes vegades al reclam turístic de manual i a periples orquestrats per a “tastaolletes de paisatges pasteuritzats”. Sala-Valldaura, per contra, ens proposa el plaer del viatge com a nomadisme, com a principi i descobriment del viatger errant a la recerca, en definitiva, d'identitats perdudes. Art, filosofia, història, poesia o la cultura dels pobles respiren ensem amb el paisatge, les terres, els individus i els seus costums. D'aquesta manera, l'acte de viatjar “engrandeix el món ni que sigui perquè ens ajuda a mirar-lo de debò”; o dit d'altra manera: a *Trencadís* no trobareu la dèria del viatger que va a buscar el passat en el vestigi monumental de cartó-pedra, sinó la del subjecte errabund, a l'aguait sempre del “present que repeteix una escena mil·lenària” en el miracle quotidià del dia a dia. I val a dir que, en aquest tombant, Sala-Valldaura no amaga en cap moment la ràbia coratjosa contra “les dictadures –com diu ell– que marceixen els homes, les flors i les pedres”. Sentiment, coneixement i voluntat d'estil s'apleguen en aquest llibre de factura humil i alhora tocat per l'excel·lència. Mirar, sentir i pensar –cruïlla on s'aixopluguen “miques de paisatge”, “bocins dels carrers i els camins”, “converses de sobretaula” i “un bon munt de llibres llegits”– es transformen, doncs, en pur viatge interior, en una “suspensió del temps” o “quietud en moviment” que fa palesa la intrahistòria dels pobles per tal d'assenyalar, sense contemplacions, les mancances de Història amb majúscules. ■

La dona que va al bar a llegir camina amb decisió cap a la barra. Busca el Miki amb la mirada i se situa en un tamboret just davant seu. Un comportament tan imprevisit deixa desconcertat el cambrer, que amb prou feines aconseguix murmurar un “hola”. Ella sap que es diu Miki, tothom el crida així. Però ell no en sap res, d’ella. Ni el nom, ni l’edat, ni la professió. Només que un dia de fa molts anys, potser quinze, potser vint, va entrar al bar i es va posar a llegir. Una parroquiana atípica, d’horaris irregulars i que mai es va fer amb la resta de la clientela, però, a la seva manera, fidel. Discreta i silenciosa. Fins avui.

Fa vint anys, ell ja era darrere la barra. No li agradava estudiar i al bar s’ho passava bé. El seu pare el feia treballar fort, però gairebé cada tarda veia els amics i podien fer futbolins i mirar la tele. Aquell dia, ho recorda, sortia de la cuina amb un entrepà quan es va trobar de sobte amb un silenci que s’espessia segon a segon. Un fenomen associat a l’arribada d’un desconegut, un client indesitjable... o una dona. Al bar no hi anaven, elles. Al poble hi havia un ordre, unes lleis, uns costums. Les dones anaven a la grangeta, els homes al bar. El silenci derivat de l’alteració de l’ecosistema natural s’allargava segons la magnitud de la intrusió. Amb un cop de cap, un assentiment, una negació o alguna mirada creuada, n’hi solia haver prou per restablir la normalitat. Però aquell dia l’aire pesava tant que els va convertir en estàtues. L’estranya, a més, va incomplir totes les normes elementals de cortesia: no va dir hola, no va demanar res, no va preguntar per ningú i amb prou feines va aixecar la vista de terra. Es va asseure, va treure un llibre de la bossa i es va posar a llegir. A poc a poc alguns van començar a mirar-la fixament, com per fer-li notar que no era on li corresponia, d’altres la reüllaven amb curiositat, pensant si l’havien vist abans. Un habitual es va atansar a en Miki i li va fer un cop de cap en direcció a la clienta. El noi, finalment va deixar l’entrepà que encara duia a les mans i que ja no sabia per a qui era i va demanar a la desconeguda què volia. Una menta, va murmurar. Va haver de cridar el seu pare perquè l’ajudés a buscar la capsa de les infusions a la cuina, de tant temps com feia que ningú n’havia demanat cap. La rutina es va reprendre a poc a poc, tot i que a la taula de la botifarra algunes cartes havien canviat de mans dissimuladament. A més, l’entrepà que en Miki havia abandonat havia desaparegut i en va haver de fer un altre.

Hi va haver tema per dies. “Una que s’ha equivocat.” “Volia anar al lavabo.” “Que no, que no hi ha anat pas.” “No deu pas ser del poble.” “Buscava algú que no va venir.” “M’hi jugo el que vulguis que no la veurem pas més.” Va tornar al cap d’una setmana i va repetir la mateixa dansa, que ja es convertiria en una coreografia habitual. Entrava sense mirar enlloc, s’asseia a la primera taula que trobava lliure, treia un llibre i es posava a llegir. Demanava qualsevol cosa, només si en Miki li anava a preguntar, i de vegades ni tan sols s’ho acabava. La investigació amateur dels parroquians més habituals va aclarir que vivia a tal carrer i que feia poc que s’hi acabava de traslladar, que estava casada. I embarassada, va afegir el marit de l’administrativa del CAP. Les principals incògnites, doncs, quedaven resoltes. El que no van poder descobrir ni entendre mai és per què una persona que tenia casa i família preferia anar-se’n a llegir en un bar petit i fosc, on tan aviat algú cantava gol com esclatava una baralla per la

El bar

MARTA PLANES
ESCRITORA

botifarra o el dominó. Quan l’embaràs ja estava ben avançat, tothom va assegurar que, un cop hagués parit, no la veurien pas més.

No va trigar ni un mes a reparèixer. I amb la criatura. L’expectació era màxima, però ella va seguir el mateix ritual de sempre. Només va moure un parell de cadires per encabir-hi el cotxet de la nena. A l’adonar-se’n, el Milio, fumador empedreït de fàries, va llençar la seua a terra i la va trepitjar a consciència per apagar-la. Sempre va assegurar que, a canvi, havia rebut una mirada d’agraïment, però tothom li deia que s’ho havia imaginat.

El dia que es va asseure a la barra, cara a cara amb en Miki, va demanar un whisky.

—Avui fa 25 anys que em vaig casar —li va engegar al noi que s’havia convertit en home, al cambrer que feia tants anys que coneixia sense haver-hi parlat mai—. No esperava pas cap regal del meu home, ni cap festa, fa temps que cadascú fa la seva, però aquest matí, va i em diu que està fart de mi. Li he posat més llet del que ell creu convenient al cafè, que no sé per què encara li preparo el cafè i m’ho ha dit així mateix: “Estic fart de tu. No fots res ben fet.” I s’ha quedat tan ample, ha esmorzat, m’ha dit: “Fins després”, i ha marxat. No és pas la primera vegada que passa, això. Últimament ni m’afectava, o això em creia. Però avui he dit que prou.

—Hòstia —va ser l’únic que va ser capaç de dir en Miki, que assimilava la informació al mateix temps que intentava pair la sorpresa d’estar parlant amb ella mentre comprovava discretament si gaire a prop hi havia algú que pogués escoltar la conversa.

—Me’n vaig del poble.

—Ah, sí?

—No ets gaire de xerrar, no? Jo tampoc, ja ho veus, en tots els anys que fa que vinc, hola i adéu i gràcies. Us deueu preguntar qui, com, quan, per què i totes aquestes coses, però segur que ja ho sabeu tot, als pobles tot se sap. I tampoc és que hi hagi gaire per saber.

—La veritat és que sí, al principi no sabíem... no és el bar més maco del poble... —va mirar al seu voltant.

No estava premeditat, que hi entrés. Havia sortit de casa amb un cop de porta dels que esquerden els fonaments. Durant minuts que li van semblar hores va caminar entre una boira gebradora espessa com els seus pensaments, amb les llàgrimes encallades en algun lloc entre el nas i els ulls. Volia plorar, sí, desitjava sanglotar i cridar i buidar-se, però era al mig del carrer. Sola. Sense saber ben bé ni com ni per què, va obrir la porta de l’únic bar del poble. L’ambient es va gelar de seguida, com si amb ella entrés l’hivern. Un *saloon* del *far west* amb moltes parelles d’ulls mirant-la fixament. Es va asseure a la primera taula que va trobar buida i quan va deixar la bossa a la cadira del costat, es va adonar que hi duia un llibre. L’alleujament va ser immediat. El llibre la protegia d’aquell munt d’ulls inquisidors que no se li desenganxaven de sobre i, a més, significava almenys un parell d’hores de treva, de no ser ella, de no ser allà. El va obrir i es va posar a llegir.

—La nena ja deu ser gran.

—Vint anys. Els que fa que vinc, més o menys.

—Collons, vint anys.

Sí, vint anys que aguantava el que sempre s’havia jurat que mai toleraria. Si els hagués posat una mà a sobre a ella o a la nena, ho hauria tingut més fàcil. O no. Almenys hauria pogut denunciar-lo. Però com es denuncien les paraules? “Se t’ha tornat a cremar.” “Sempre et deixes el llum encès. Tant costa, apagar-lo? Tant? Pensa!” I les mirades? Aquells ulls de rateta que l’escanejaven contínuament i només hi veien una inútil, un desastre, una nosa. I ella que no reaccionava i confirmava el diagnòstic. I l’únic que li sortia era abandonar. Rendir-se. Marxar físicament de la discussió, sortir de casa jurant-se que prou, que era l’últim cop. I quan encara ressonava el cop de porta, pensava que on aniria, amb el seu sou de merda. Que realment era una inútil que no havia sabut trobar una bona feina i que no es podia ni mantenir a ella mateixa. Quan tornava, ell li demanava perdó, però al cap d’un temps l’episodi es repetia. I cada vegada les discussions eren més doloroses i les reconciliacions més amargues. I ella que volia evitar el conflicte empassant-se’l i negant-lo o donant-se’n les culpes. Interpretava un paper tan previsible que si l’hagués vist en una pel·lícula s’hauria rigut de la poca inventiva del guionista. De primer no se n’adonava i després no ho volia veure. Al néixer la nena, la situació va empitjorar. Per què l’havia tinguda, ni ella ho sabia. Potser perquè tothom ho feia o per sentir-se estimada i necessitada per algú. Però la petita va ser un motiu més de conflicte. L’abrigava massa o massa poc, no la banyava amb prou cura. Se sentia observada, avaluada i suspesa contínuament. Amb la criatura ell era tan afectuós que de vegades li semblava un punt exhibicionista, com si li volgués dir: ho veus, a ella sí que me l’estimo, no com a tu. Mentre la nena era un bebè, es va seguir refugiant al bar. Ja tenia dos o tres llibres mig començats a sota el cotxet, entre els bolquers i la roba de recanvi. Quan la petita va començar a fer els primers passos, la rutina es va trencar. Era petita per dibuixar o entretenir-se sola i massa gran per quedar-se asseguda al cotxet. Van començar a arrossegar-se pels parcs, a l’estiu a la piscina. No podia abandonar els nervis entre les pàgines del llibre: tornava a casa amb la ràbia intacta i se l’havia d’empassar, amarga com era. Quan la nena va ser més gran, va reprendre les expedicions en solitari. Ho recorda com una temporada de vols monòtons amb turbulències ocasionals, previsibles però paradoxalment inevitables. Bancs de núvols que travessava abaixant el cap mentre esperava que la llum tornés a entrar per la finestra.

—Doncs avui he decidit que prou. Que me’n vaig. Segueixo tenint un sou de merda, de fet aquesta ha estat sempre la meua excusa: on vaig, si no en tinc ni per pagar-me l’advocat, però ara la nena fa la seva i a ell ja no hi ha res de mi que li interessi. Tants anys amb una casa gran, jardí, piscina i m’hauré de ficar en un pis d’estudiants... si hi arribo. Però ja n’hi ha prou. Vull sopar davant de la tele. Fumar mentre cuino. Dutxar-me amb la música a tota hòstia, i sobretot, no sentir mai més “apaga el llum, tanca la porta, t’has deixat un calaix obert, la rentadora *pita*”. A la merda! Tu estàs casat?

—No. M’he passat la vida al bar. Estic bé així.

Ella va assentir i va fer el gest de treure’s el moneder de la bossa. Ell va negar amb el cap i ella va marxar, tal com havia entrat el primer dia, en silenci i esquivant les mirades dels parroquians. ■